

DOI: <http://www.doi.org/10.36719/2663-4619/66/136-139>

Məryəm Rasim qızı Məmmədli
Xəzər Universiteti
magistrant
maryam.mammadli@khazar.org

AZƏRBAYCANDA ALİ TƏHSİL SİSTEMİNDƏ MƏSAFƏDƏN TƏHSİL TƏCRÜBƏSİ

Açar sözlər: məsafədən təhsil, ali təhsil, pandemiya, təhsil sistemi, təhsil platformaları

The experience of distance education in system of higher education in Azerbaijan **Summary**

The purpose of this study is to study and analyze the experience of distance education in the higher education system of Azerbaijan. This study is a qualitative study that explores distance learning practices, and document analysis of quality methods has been used. The study identified the history of distance education, the world's first distance education schools, higher education institutions. At the same time, during the pandemic, statistical indicators of the change of the form of education and the transition to distance education and the number of students were determined in connection with the suspension of the teaching and learning process in Azerbaijan. The decisions of the Ministry of Education regarding the introduction of distance learning were commented in the study. During the pandemic, the difficulties encountered in starting distance education were identified. Complex events held in educational institutions were discussed. It reflects how distance education is applied in higher education institutions and a number of measures taken by the Ministry of Education to adapt to this form of education, which is a sudden transition for students and educators.

Key words: *distance education, higher education, pandemic, education system, educational platforms*

Giriş

Müasir dövrdə texnologiyanın inkişafı təhsil sisteminə də öz təsirini göstərmiş və bunun nəticəsi olaraq, təhsilin yeni forması -məsafədən təhsil yaranmışdır. Məsafədən təhsilin əsasının yüz il öncə hətta daha əvvəl qoyulduğu qeyd olunmuşdur (Simonson & Smaldino & Albright & Zvacek, 2006). Mənbələrə görə ilk məsafədən təhsil dərsi 1728-ci ildə Boston qazetində “Stenoqrafiya dərsləri” ilə başlamışdır (Holmberg, 1995). Daha sonra isə 1833-cü ildə İsveç qəzetlərinin birində məktubla “yazılı izah” dərslərinə başlanacağı elan edilmişdir. Ancaq bu elanların heç birində qarşılıqlı əlaqə və dərslərin necə qiymətləndiriləcəyi barədə məlumat verilməmişdir. Bu dərslərə başlanılıb-başlanılmadığı və dərslərin qiymətləndirməsinin aparılıb aparılmadığı, müəllim-şagird arasındakı qarşılıqlı əlaqənin olub olmadığı barədə dəqiq məlumat olmadığından bu hadisə məsafədən təhsil tarixində qeyd edilməmişdir.

Məsafədən təhsilin tarixi ilə əlaqəli tədqiqatlara nəzər salındığı zaman bu anlayışa XIX əsrdə İngiltərə, Almaniya, İsveç, Amerika Birləşmiş Ştatları, XX əsrdə isə Avstraliya, Yeni Zelandiya, Yaponiya, Polşa, İspaniya kimi ölkələrdə rast gəlinirdi görülmüşdür. Araşdırmalara görə, məsafədən təhsil ilk dəfə İngiltərədə 1840-cı ildə stenoqraf olan İsaak Pitman tərəfindən məktublar vasitəsilə stenoqrafiya dərslərinə başlanıldığı zaman müəyyən edilmişdir. İsaak Pitman şagirdlərinə İncildəki kiçik hissələri steno ilə yazmağı öyrətmiş və şagirdlərin uğurlu nəticələrini qiymətləndirmişdir (Mshvidobadze & Gogoladze, 2012). Mənbələrdə 1856-cı ildə Almaniyada Charles Toussaint və Gustav Langenscheidt tərəfindən məsafədən təhsil verən bir dil məktəbi yarandığı qeyd olunmuşdur. Bu məsafədən təhsillə bağlı yaranan ilk qurum olaraq qeydə alınmışdır (Schlosser & Simonson 1999). 1884-cü ildə yenə Almaniyada şagirdləri universitet imtahanına hazırladılan “Rustinches Məsafədən Təhsil Məktəbi”-nin açıldığı müəyyən edilmişdir (Abazaoglu & Umurhan, 2015). 1898-ci ildə Hans Hermod tərəfindən İsveçdə məsafədən təhsil verən bir ali təhsil müəssisəsinin açıldığı müəyyən edilmişdir. Amerika Birləşmiş Ştatlarında ilk dəfə məsafədən təhsilin 1874-cü ildə həm bakalavr, həm də magistr təhsili alan tələbələr üçün yaradıldığı qeyd olunmuşdur. Bunu ilk dəfə həyata keçirən “İllinois Wesleyan” universiteti olmuş və bu 36 il davam etmiş, 1910-cu ildə məsafədən təhsilə son qoyulduğu tədqiqatlarda öz əksini tapmışdır (Yalçınkaya, 2006). Bunun ardınca 1883-cü ildə ABŞ-ın New York ştatında “Məktubla Təhsil Universiteti” yaradıldığı müəyyən edilmişdir (Antalyalı, 2004). Araşdırmalara görə, 1892-ci ildə isə Çikaqo Universiteti tərəfindən məsafədən təhsil bölməsi açılmışdır (Hızal, 1983). Avstraliyada ilk məsafədən təhsil 1910-cu ildə başladığı, 1949-cu ildə məsafədən təhsil alan tələbələr üçün “Universitet xarici təhsil fakültəsi” yaradıldığı qeyd olunmuşdur (Kaya, 2002). Beləcə, uzun tarixə malik olan məsafədən təhsilin əsası bu şəkildə qoyulmuşdur.

Elmi ədəbiyyatlarda məsafədən təhsil haqqında bir çox təriflər mövcuddur. Holmberq məsafədən təhsilin planlama, rəhbərlik, təlim prosesi, tələbələr və müəllimlərin dərslər keçilən və ya buna oxşar məkanlarda bərabər olmamasının zəruri olmadığını və şagirdin, tələbənin müəllimin nəzarəti altında olmadığı fərqli öyrənmə formalarından biri olduğunu qeyd etmişdir (Holmberg, 1995). Moore isə məsafədən təhsilin öyrədən və öyrənen arasında elektron, mexaniki və digər təchizatlar vasitəsilə əlaqənin asanlaşdığı, öyrətmə prosesinin öyrənmə prosesindən ayrı təşkil olunduğu təlim metodu olduğunu qeyd etmişdir (Moore, 1973). Moore 1990-cı ildə “Amerikada Məsafədən Təhsil” əsərində yazdığı başqa bir tərifə əsasən isə məsafədən təhsilin müəllim və təhsilalanların fərqli zamanda və fərqli yerlərdə olduğunu və planlı şəkildə təşkil olunan öyrənmə prosesinin elektron cihazların köməyi ilə təşkil olunduğunu qeyd etmişdir (Moore, 1990). Azərbaycanda da məsafədən təhsillə bağlı anlayışa rast gəlinir.

Məsafədən təhsil Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” qanununun təsdiq edildiyi 2009-cu il 19 iyun tarixli sənədində təsbit olunur. Qanunun 13-cü maddəsinə əsasən, Azərbaycanda təhsil almanın dörd forması-əyani, qiyabi, distant (məsafədən) və sərbəst (eksternat) təhsil formaları vardır (Təhsil Haqqında Qanun, 2009). Qanununun I fəsil Ümumi müddəalar bölməsinin 1-ci Maddəsinin 1.0.9 bəndində distant təhsil anlayışı qeyd olunub. “Distant təhsilin tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunduğu təhsiləmə formasıdır” (Təhsil haqqında qanun, 2009). Distant təhsil müəllim və tələbələrin eyni məkanda olmadan təhsil prosesində iştirak edə bilməsi üçün şərait yaradır. Son dövrlərdə dünyada və ölkəmizdə distant təhsilə keçid təmin olunmasının əsas səbəbi bütün dünyaya yayılan COVID-19 virusudur.

2019-cu ilin sonlarından başlayaraq, Çinin Vuhan vilayətində bütün dünyaya yayılan, son dövrlərin ən böyük sağlamlıq böhranı – yeni növ virus sayılan koronavirus (COVID-19) meydana çıxmışdır. 11 mart 2020-ci il tarixindən etibarən Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı tərəfindən pandemiya olaraq qəbul edilmişdir (WHO, 2020). Pandemiya bütün dünyada demək olar ki, bütün sahələrə eləcə də təhsil sektoruna mənfi təsir etmişdir. Pandemiyanın ilk mərhələlərində təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin dayandırılmasının qısa bir müddət sürəcəyi və tezliklə fəaliyyətini davam etdirəcəyi gözlənilmişdir. Uzun müddət davam edəcəyi ehtimal edildikdən sonra, dünyada demək olar ki, bütün təhsil sistemləri təhsilin fasiləsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər görməyə başlamışdır. UNESCO tərəfindən təqdim edilən məlumatlara əsasən bir sıra ölkələrdə pandemiya səbəbi ilə təhsil prosesinə fasilə verilmişdir.

UNESCO tərəfindən təqdim edilən məlumatlara görə, 27 mart 2020-ci il tarixinə qədər pandemiya səbəbi ilə dünyanın 165 ölkəsində, 1,5 milyardan çox şagird və 63 milyon təhsil işçisi təhsil və təlim prosesinə fasilə vermişdir (UNESCO, 2020a). 14 iyun 2020 tarixi etibarilə olan məlumatlara əsasən isə, bu proses 100 ölkədə, 916,009,014 şagirdin təhsil həyatına təsir göstərmişdir (UNESCO, 2020b). 19 dekabr 2020-ci il tarixinə əsasən isə 23 ölkədə 232,884,546 şagirdə bu proses təsir etmişdir (UNESCO, 2020b).

Azərbaycan Respublikasında isə 2020-ci ilin fevral ayında COVID-19 virusuna ilk yoluxma halı aşkar edilmişdir. Buna əsasən kütləvi yoluxmanın qarşısını almaq üçün 2 mart 2020-ci il tarixdən başlayaraq Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinətinin (NK) qərarı ilə respublikanın bütün təhsil pillə və səviyyələrində tədris, təlim-tərbiyə prosesi dayandırılmışdır (NK, 2020).

UNESCO tərəfindən təqdim olunan məlumatlara görə, Azərbaycan Respublikasında pandemiya dövründə tədris, təlim-tərbiyə prosesinin dayandırılması nəticəsində bu proses 1,983,999 şagird və tələbəyə təsir göstərmişdir (UNESCO, 2020b). Onu da qeyd etmək lazımdır ki, pandemiya dövründə Azərbaycanda tətbiq edilən təhsil platformaları UNESCO-nun rəsmi saytında şagirdlərin öyrənmə prosesini asanlaşdırmaq məqsədilə distant təhsil platformaları, elektron portalları və təlim tətbiqlərinin siyahısında yer almışdır (Təhsil Nazirliyi, 2020a).

Mövcud durum qarşısında, təhsilin bütün pillə və səviyyələrində tədris, təlim-tərbiyə prosesi müxtəlif onlayn platformalar üzərindən dərslərin təşkilinə başlanmışdır. Ali təhsil və orta ixtisas müəssisələrində onlayn dərslərə bugünədək 100 mindən artıq tələbə və professor-müəllim heyəti qoşulmuşdur. Ali təhsil müəssisələrində Təhsil Nazirliyinin təqdim etdiyi “MS Teams” platformasından ödənişsiz istifadə imkanı yaradılmışdır və onlara texniki dəstək göstərilmişdir. Bundan əlavə digər ali təhsil müəssisələri özlərinin daxili tədrisin elektron idarəedilməsi sistemindən və digər proqramlardan istifadə etmişdir.

Ölkəmizdə məsafədən təhsilin təşkil olunduğu təhsil müəssisələrindən biri də Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetidir (UNEC), bu ali təhsil müəssisəsində il ərzində 20 min tələbəyə distant təhsil verə biləcək müasir texnologiyalarla təmin olunan “UNEC Extern” mərkəzi yaradılmışdır. Sistemə qoşulan tələbələr avtomatik olaraq elektron jurnalda “iştirak edir” kimi qeydiyyatı alınır. Bu mərkəz cəmi 14 nəfərlik inzibati heyətlə il ərzində 20 mindən artıq tələbəyə məsafədən təhsil imkanı yaradır (Məmmədov, 2020).

Pandemiyanın təsirlərinin azadılması məqsədilə “Sosial baxımdan həssas əhali qrupuna aid edilən ailələrin üzvü olan tələbələrin təhsil haqqı xərclərinin ödənilməsi barədə” 13 aprel 2020-ci il tarixli qərarı

imzalanmışdır. Bu qərar 22 mindən artıq ali, orta ixtisas və peşə təhsili müəssisələrində təhsil alan tələbəni əhatə etmiş və bu tələbələrə təhsil haqqı xərci dövlət tərəfindən qarşılanmışdır (Təhsil Nazirliyi, 2020a). Nazirlər Kabinetinin “Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının ölkənin təhsil müəssisələrində təhsil prosesinə mənfi təsirinin aradan qaldırılması ilə bağlı bəzi tədbirlər barədə” 18 may 2020-ci il tarixli 179 nömrəli qərarına əsasən, ali və orta ixtisas təhsil müəssisələrində cari attestasiyalardan müvəffəqiyyətlə keçmiş tələbələr təhsil müddətində əldə etdiklərə nəticələrə (Ümumi Orta Müvəffəqiyyət Göstəricisinə - ÜOMG) uyğun olaraq yekun attestasiyadan keçmiş hesab olunmuşdur. Eyni zamanda təşkil olunmuş attestasiyalarda (yekun attestasiya və ya aralıq qiymətləndirmə) iştirak edə bilməyən və ya iştirak edib qeyri-müvəffəq qiymət almış tələbələr üçün növbəti semestr başlayana qədər imtahan sessiyasının təşkil olunması barədə qərar qəbul edilmişdir (Təhsil Nazirliyi, 2020a). Ali təhsil müəssisələrində təhsil alan tələbələrə təhsildən geri qalmamaları və distant təhsilin təşkilinə dəstək məqsədilə Təhsil Nazirliyinin nəzdində olan Təhsil Sisteminin İnformasiyalaşdırılması idarəsi tərəfindən bir sıra kompleks tədbirlərin həyata keçirildiyi müəyyən edilmişdir. Təhsil sisteminin pedaqoji və inzibati-idarəetmə heyətinin İKT üzrə savadlılığının artırılmasına yönəldilmiş kompleks tədbirlər, təhsil müəssisələrində İKT avanlığının texniki nəzarət və dəstək sisteminin təkmilləşdirilməsi, vahid informasiya infrastrukturunun yaradılması kimi bir sıra fəaliyyətlər həyata keçirildiyi müəyyən olunmuşdur (Təhsil Nazirliyi, 2020b). Bu kimi qərarlar Azərbaycanda ilk distant təhsil təcrübəsi olmasından və qanunvericilikdə distant təhsilin icrası ilə bağlı qanunlar olmamasından dolayı qəbul edilmişdir.

2009-cu ildə qəbul edilmiş “Təhsil haqqında” qanunda məsafədən təhsil alma formalarından biri kimi qəbul edilsə də, yenə də ölkədə distant təhsillə bağlı tətbiqetmə mexanizmləri kifayət qədər inkişaf etdirilməyib. Çünki, distant təhsilin tətbiqi ölkənin təhsil prosesində prioritet hesab olunmayıb. (Doghonadze & Aliyev & Halawachy & Knodel & Adedoyin, 2020)

2020-ci ilin əvvəllərindən dünyada davam edən pandemiyanın Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemində yaratdığı bir sıra çətinliklər müəyyən olmuşdur. Bu çətinliklər pandemiya və postpandemiya dövründə təhsil sistemini nəzərə alınması vacib olan bir sıra çatışmazlıqlarla qarşı-qarşıya qoymuşdur (Təhsil Nazirliyi, 2020a). Bunlar aşağıdakılardır:

- Optimal, çevik məzmun və tədris strategiyalarının tətbiqi
- İnnovasiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi
- Təhsilin bütün pillələrində, xüsusilə ali təhsil pilləsində məsafədən təhsilin geniş tətbiq olunması
- Texnoloji təchizatların və keyfiyyətli internet bağlantısının təmin edilməsi
- Bu təhsil alma forması ilə əlaqəli qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi
- Müəllimlərin və təhsilçilərin rəqəmsal bacarıqlarının inkişaf etdirilməsidir Təhsil Nazirliyi (2020a).

Nəticə

Bu tədqiqat işində COVID-19 pandemiyası şəraitində Azərbaycanın təhsil sistemində yaranmış vəziyyət araşdırılmışdır. Xüsusilə Azərbaycanın ali təhsil müəssisələrindəki vəziyyət tədqiq edilmiş, məsafədən təhsil anlayışının Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” qanununda yeri, pandemiya zamanı təhsilin davamlılığının təmin edilməsi məqsədi ilə görülən tədbirlər, eyni zamanda yaranan bir sıra çatışmazlıqlar qeyd edilmişdir.

Respublikamızda ali təhsil müəssisələrində məsafədən təhsilə keçid zamanı bir sıra tədbirlər görülsə də, məsafədən təhsillə bağlı ilk təcrübə olduğundan bir sıra çatışmazlıqlar müəyyən edilmişdir. Təhsil Nazirliyi ölkədə məsafədən təhsildəki ən böyük çatışmazlıqlardan birinin təhsilçilərin və təhsilçilərin rəqəmsal bacarıqları ilə əlaqəli olduğunu qeyd etmişdir. Təhsil Nazirliyi tərəfindən ali təhsil müəssisələrində “Microsoft Teams” platformasının tətbiqinə başlanılmasına və bütün ali təhsil müəssisələri üçün domenlər yaradılmasına baxmayaraq, bəzi universitetlərin məsafədən təhsilə tam hazır olmadığı müşahidə edilmişdir. (Təhsil Nazirliyi, 2020a)

Təhsilçilərin və təhsilçilərin rəqəmsal bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi ilə bərabər daha bir mühüm məqam ondan ibarətdir ki, məsafədən təhsil zamanı vacib olan elektron cihazlar və internetdir. İnternet və texniki təchizatla bağlı çətinliklərin arada qaldırılması əsas məqamlardan biri kimi müəyyən edilmişdir (Təhsil Nazirliyi, 2020a). Bu səbəbdən, ali təhsil müəssisələrində distant təhsilin təşkilinə dəstək məqsədilə Təhsil Nazirliyinin nəzdində olan Təhsil Sisteminin İnformasiyalaşdırılması idarəsi tərəfindən informasiya-kommunikasiya üzrə maddi-texniki bazanın təkmilləşdirilməsi, distant təhsilin inkişaf etdirilməsi üzrə tədbirlərinin həyata keçirilməsi, vahid portalın yaradılması, İKT üzrə savadlılığının artırılması üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi kimi bir sıra fəaliyyətlərin həyata keçirildiyi müəyyən olunmuşdur.

Nəticə olaraq, hal-hazırda bütün dünyada davam edən pandemiya məsafədən təhsilin önəmini xatırlatdı. Yaxın keçmişə qədər Azərbaycanda belə hala yaşanmadığı üçün ölkədə məsafədən təhsil ilk dəfə tətbiq olunmağa başlandı. Bundan sonrakı dövrlərdə bu təcrübə nəzərə alın və təkmilləşdirmələr aparıla bilər.

Literature

1. Abazaoglu İ. Umurhan, H. (2015). "Factors Encouraging Distance Education and Faculty Members to Distance Education", Journal of Research in Education and Teaching, Vol: 4 Issue: 4 Article No: 35.
2. Antalya O.L. (2004). "Perception of Distance Education and Operations Research Course Coverage with Distance Education", Master's Thesis.
3. Doghonadze N. & Aliyev A & Halawachy, H. & Knodel L. & Adedoyin, A. (2020) "The Degree of Readiness to Total Distance Learning in the Face of COVID-19-Teachers' View (Case of Azerbaijan, Georgia, Iraq, Nigeria, UK and Ukraine) ", Journal of Education in Black Sea Region Vol.5, Issue 2
4. Hızal A. (1983), "Distance Education Processes and Written Materials", Ankara University Faculty of Educational Sciences Publications No 122.
5. Holmberg B. (1995) The Evolution of the Character and Practice of Distance Education. Open Learning, June 1995, pg. 47-53.
6. Kaya, Z. (2002). "Distance Education", Pegem A Publications, 1st Edition, Ankara
7. Moore. M. (1973) Toward a theory of independent learning and teaching, journal of higher education, 44, 661-679
8. Moore. M. (1990). Background and overview of contemporary American distance education, New York: Pergamon, pp. 12-26
9. Mshvidobadze T. & Gogoladze T. (2012). "About Web-Based Distance Learning", International Journal of Distributed and Parallel Systems (IJDPS) Vol.3, No.3, Georgia.
10. Mammadov A. (2020). Advantages and disadvantages of distance education made necessary by the coronavirus pandemic <https://stm.az/publications/meqaleler/koronavirus-pandemiyasnn-zereute-cevirdi-distant-tehsilin-advantages-and-disadvantages> Date: 19.12.2020
11. NK (2020). The teaching and learning process in educational institutions was suspended from March 3 to 9. <https://nk.gov.az/en/article/691/> Date: 19.12.2020
12. Simonson, M., Smaldino, S., Albright, M., & Zvacek, S. (2006). Teaching and learning at a distance: Foundations of distance education. Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall.
13. Simonson M., & Schlosser C. (1999) Theory and distance education: From local to international perspectives. The American Journal of Distance Education, 8 (3) 5-21
14. Law on Education. (2009) http://www.e-qanun.az/alpidata/framework/data/18/c_f_18343.htm Chapter I, General Provisions, Article 13. Forms of education. About education Date: 19.12.2020
15. Law on Education. (2009) http://www.e-qanun.az/alpidata/framework/data/18/c_f_18343.htm Chapter, General Provisions, Article 1. Basic Concepts Date: 19.12.2020
16. Ministry of Education (2020a) Pandemic test of Azerbaijani education. <https://edu.gov.az/en/page/9/18449> Date: 19.12.2020
17. Relevant provisions of the Ministry of Education (2020b) on Education ", " Azerbaijan 2020: Vision for the Future "Development Concept and " State Strategy for the Development of Education in the Republic of Azerbaijan " <https://edu.gov.az/en/page/441> Date: 19.12.2020
18. UNESCO (2020a) Teacher Task Force calls to support 63 million teachers touched by the COVID-19 crisis. <https://en.unesco.org/news/teacher-task-force-calls-support-63-million-teachers-touched-covid-19-crisis> date: 19.12.2020
19. UNESCO (2020b) Education: From disruption to recovery. COVID-19 impact on Education. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> Date: 19.12.2020
20. Yalchinkaya S. (2006). "Web-Based Distance Learning System and Predispositions of Chukurova University Teaching Elements", Higher Education Thesis, Chukurova University Institute of Social Sciences Business Anabilim Branch, Adana.
21. WHO (2020). WHO Director-directed opening remarks at the media briefing on COVID-19 –11 March 2020. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19-11-march-2020> Date: 19.12.2020

Rəyçi: prof. M. İlyasov

Göndərib: 19.04.2021

Qəbul edilib: 25.04.2021